

פעולות משרד הבריאות למניעת פגיעה בבריאות מחשיפה למזהמים ולחומרי הדברה במוצרי מזון

תקציר

רקע

מזהם במזון הוא כל חומר שלא הוסף למזון בכוונה, והימצאותו בו נובעת מזיהום סביבתי, מהכנה לא נכונה, מטיפול, אריזה, הובלה, אחסון ותחזוקה לקויים ועוד. חשיפה למזהמים במזון עלולה לפגוע בבריאות האדם ואף להביא למוות.

דוגמאות למזהמים ביולוגיים

- חיידק הליסטריה, הגורם למחלת הליסטריוזיס, הוא גורם התמותה המוביל מקרב המזהמים המועברים במזון; הוא פוגע בעיקר בקשישים, במדוכאי חיסון ובנשים הרות ועלול לגרום בקרב אוכלוסייה זו לסיבוכים ותמותה.
- חיידק הסלמונלה, הגורם למחלת הסלמונלוזיס, שתסמיניה יתבטאו לרוב בתפקוד לקוי של המעיין. במקרים מסוימים החיידק עלול לגרום למחלה קשה שעלולה להסתיים במוות, בייחוד בקרב ילדים.
- חיידק הקמפילובקטר גורם למחלת הקמפילובקטריוזיס, המתבטאת בתחלואת מעיים ושלשולים, שסיבוכיה עלולים לגרום במקרים קשים לנזקים נוירולוגיים ואף לזיהום חמור מסכן חיים.

דוגמה למזהמים כימיים

- דיאוקסינים הם חומרים רעילים, העלולים לפגוע בהתפתחות העובר ובמערכת הרבייה, להזיק למערכת החיסונית, להוביל להפרעה במערכת ההורמונלית ואף לגרום לסרטן.
- כחלק מאחריותו של משרד הבריאות לבריאות הציבור, תפקידו לפקח על מזון המיוצר בישראל והמיובא אליה, וזאת באמצעות שירותי בריאות הציבור במשרד הבריאות - שירות המזון הארצי.

נתוני מפתח

54	33	פי 2 בקירוב	0.85
חולים בסלמונלוזיס ל-100,000 נפש בישראל בשנת 2017	חלו בליסטריוזיס, באירוע תחלואה רחב היקף בישראל בשנים 2017 - 2018	העלייה במקרי התחלואה החמורה בליסטריוזיס בישראל משנת 2008 עד 2018	חולים בליסטריוזיס ל-100,000 נפש בישראל בשנת 2018
1000 ש"ח	400	10	88
סכום הקנס המינהלי שמתיל בפועל שירות המזון הארצי על עבירה מינהלית של יצרנים, יבואנים ומשווקי מזון. החוק מאפשר להטיל עיצום כספי עד 40,000 ש"ח	הודעות על מוצרי מזון שהורדו מהמדף (הודעות ריקול) פורסמו באתר משרד הבריאות בעברית בשנים 2010 - 2019	רק כ-10 משווקים היו שומים בינואר 2020 במרשם משווקי המזון משטחי הרשות הפלסטינית (הרש"פ) לישראל, ועוד כ-80 היו בהליך רישום	חלו בזיהום שנגרם מחיידק סלמונלה קונקורד בשני אירועי תחלואה רחבי היקף בישראל בשנים 2018 - 2019, יותר ממחציתם ילדים

פעולות הביקורת

בחודשים פברואר - נובמבר 2019 בדק משרד מבקר המדינה את פעולות משרד הבריאות למניעת פגיעה בבריאות הציבור מחשיפה למזהמים ולחומרי הדברה במוצרי מזון. נבדקו פעולות לאיתור מזהמים במוצרי מזון; לטיפול באירועים שבהם התגלו במוצרים מזהמים שנמצאו קשורים בתחלואה רחבת היקף; לפיקוח על מוצרי מזון המיוצרים ברשות הפלסטינית. כן נבדק המידע שמשרד הבריאות מוסר לציבור בנוגע למניעת חשיפה למזהמים ונקיטת פעולות אכיפה אפקטיביות.

תמונת המצב העולה מן הביקורת

שירות המזון הארצי אומנם ביצע דיגום של מוצרי מזון בשנים 2017 - 2019, אולם הוא לא קבע יעדים ארציים לביצוע דיגום לאיתור נוכחות של חיידקי ליסטריות.

דיגום לאיתור שאריות חומרי הדברה בפירות ובירקות שביצעו השלוחות המחוזיות של שירות המזון הארצי בייחוד בתל אביב ובצפון לא היה מלא; הדבר בולט בייחוד בשלוחת מחוז תל אביב בה משך תקופות ארוכות בוצע דיגום חלקי או לא בוצע כלל. בנוסף, מטה שירות המזון הארצי לא קיבל דיווח על הדיגום מהשלוחות המחוזיות ומכאן שלשירות המזון הארצי לא הייתה תמונה מלאה על החשיפה של הצרכנים לחומרי הדברה במזון.

למרות העלייה בתחלואה מחיידק הקמפילובקטר בישראל, משרד הבריאות, בשונה מן הדרישה במדינות מפותחות אחרות, לא דורש לבדוק את הימצאות חיידק הקמפילובקטר במוצרי מזון ולכן המעבדות לא בודקות את הימצאות חיידק זה במוצרי מזון.

מפקחי שירות המזון הארצי אינם בודקים מוצרי מזון רגיל המובאים מהרש"פ ומוצרים אלו משווקים בארץ ללא בדיקה (מוצר מזון "רגיל" מובדל ממזון שמוגדר "רגיש" כמו למשל מוצרי חלב ומזון לתינוקות). בהיעדר רישום מלא של המשווקים מהרש"פ, שירות המזון הארצי אינו יכול לאתר מוצרי מזון שהזיק או שעלול להזיק לבריאות הציבור שהובאו לישראל מהרש"פ ולהפסיק את מכירתם.

בשני אירועי תחלואה רחבי היקף שאירעו בישראל בשנים 2018 ו-2019 ושנבדקו בביקורת, שירות המזון הארצי לא נקט פעולות מיידיות לביצוע ריקול ולמצער לעצירת המכירה של המוצרים שבנוגע אליהם התקבלו התראות מישראל ומחו"ל על זיהום בשל חיידקי סלמונלה קונקורד.

חמש הודעות הריקול שמשרד הבריאות פרסם באתר האינטרנט שלו, בשנים 2018 ו-2019 בשלושת אירועי התחלואה שנבדקו בביקורת, בעקבות הימצאות חיידקי הליסטריות או הסלמונלה קונקורד במוצרי המזון - לא שיקפו את מלוא המידע בדבר הימצאות החיידקים ולא הופיעו בשפות האנגלית והערבית.

משרד הבריאות עדיין לא גיבש נוהל מפורט המסדיר את ההקמה וההפעלה של מערך העיצומים הכספיים ואת מדיניות האכיפה שלו כלפי יצרנים, יבואנים או משווקים של מזון. בפועל שירות המזון הארצי מפעיל רק את מסלול הקנס המינהלי הנמוך.

במהלך אירוע התחלואה רחב ההיקף בליסטריזיס שהתרחש בשנים 2017 - 2018 נקטה לשכת הבריאות המחוזית בדרום פעולה נדרשת וחיובית, ומאוגוסט 2017 ועד נובמבר 2018 דגמה מאות מוצרי מזון בניסיון לאתר את מקור הזיהום.

בשנים 2017 ו-2018 עלה מספר מוצרי המזון שדגמו השלוחות המחוזיות של שירות המזון הארצי במחוזות תל אביב וצפון, וזאת בהלימה לגידול בתקציב השנתי של שירות המזון הארצי באותן שנים (לעומת זאת מספר מוצרי המזון שדגמו השלוחות המחוזיות במחוז מרכז ובאשקלון ירד).

עיקרי המלצות הביקורת

משרד מבקר המדינה ממליץ למשרד הבריאות לבחון את הסיבות לגידול הניכר במקרי התחלואה בליסטריזיס בישראל. ראוי ששירות המזון הארצי יפעל לקביעת יעדים ארציים ולתיעודן של פעולות הפיקוח שמבצעות השלוחות המחוזיות. על מנת לייעל את התהליך ראוי כי הדבר ייעשה על בסיס ניהול סיכונים ארצי המוכוון לזיהום בליסטריה.

היעדר היכולת של מעבדות בישראל לבדוק דיאוקסינים במוצרי מזון מגביר את הצורך ששירות המזון הארצי יקפיד על ניטור שגרתי של רמות הדיאוקסינים במוצרי מזון, לצורך מניעת תחלואה ושמירה על בריאות הציבור. על מנת לייעל את תהליך הניטור חשוב שהתהליך יבוצע בהתאם לתוכנית רב-שנתית המבוססת על ניהול סיכונים.

מוצע שמשרד הבריאות ישקול להסדיר מנגנון שיקבע מיהו הגורם בעל הסמכות למתן הנחיות במקרים שבהם עולה חשש לזיהום במזון העלול לפגוע בבריאות הציבור. בכלל זה מוצע שהמשרד ישקול הגדרה מפורשת של הסמכויות והתפקידים של מנהל שירות המזון הארצי ושל רופאי המחוזות.

ראוי שהמשרד יסדיר דרכי הסברה יעילות לציבור בכל הנוגע למתן הודעות ריקול וכי המידע לציבור באתר האינטרנט של משרד הבריאות יובא לא רק בעברית אלא גם בשפות נוספות.

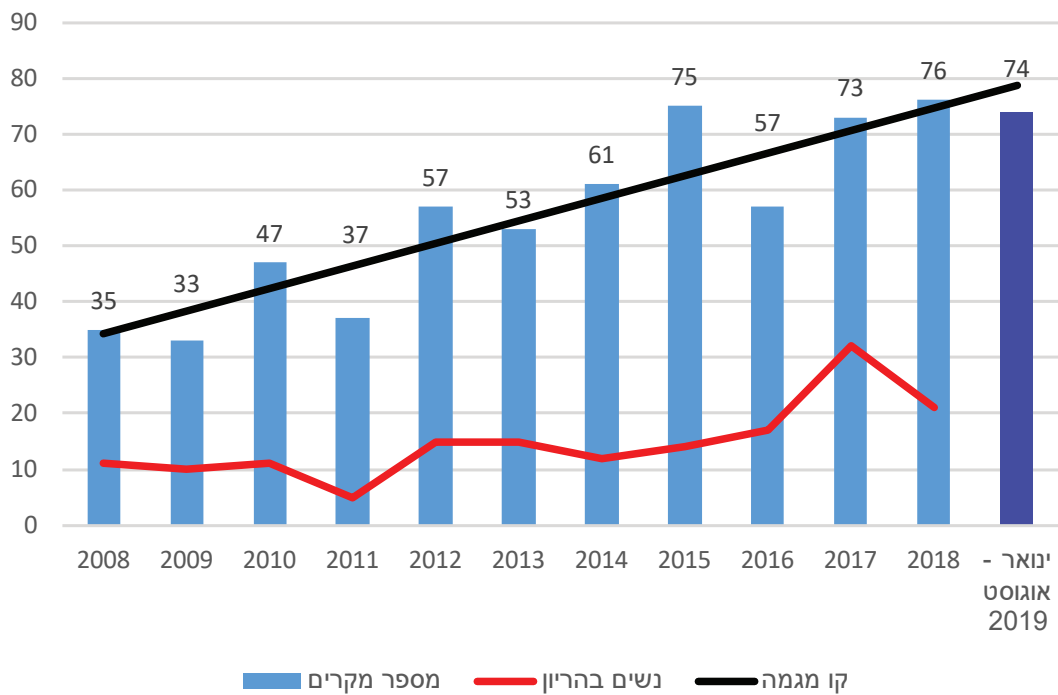
ראוי ששירות המזון הארצי יסדיר בנוהל את אופן הטיפול במידע שהוא מקבל מגורמים שונים בישראל (כגון המעבדות המרכזיות של משרד הבריאות) בנוגע לחשד כי מוצר מזון מסוים הוא מזון מזיק.

מוצע לשירות המזון הארצי לשקול לקבוע מתכונת קבועה ושוטפת למעקב אחר התרעות של גופים מחו"ל הנוגעים בדבר, כגון מינהל המזון והתרופות האמריקני Food and Drug Administration (ה-FDA), על חשד לזיהום במוצרי מזון המיוצרים בישראל וכן המיובאים אליה, ועל הפעולות שיש לנקוט בעקבות ההתרעות; בכלל זה ראוי שמשרד הבריאות יקבע את הגופים אשר אחר ההתרעות שלהם יבוצע המעקב.

סיכום

משרד הבריאות מופקד על בריאות הציבור ובכלל זה על פיקוח על מזון המיוצר בישראל והמיובא אליה. הליקויים שנמצאו בביקורת מצביעים על בעיות בתפקוד שירותי בריאות הציבור במשרד הבריאות, ובפרט של שירות המזון הארצי, בכל הנוגע לצורך למנוע צריכה של מוצרי מזון מזוהמים כדי למנוע תחלואה. על משרד הבריאות לפעול לכך ששירות המזון הארצי ישפר את הבקרה והפיקוח שלו על מוצרי מזון וכן את פעולות האכיפה נגד עוסקים במזון שהפרו את הוראות החוק.

נתוני התחלואה החמורה בליסטרוזיס בישראל,
2008 עד אוגוסט 2019

על פי נתוני משרד הבריאות, בעיבוד משרד מבקר המדינה.